

Magyarország nemzetiségi politikája és a vonatkozó jogforrások a 18. század végétől az I. világháborúig, különös tekintettel a nyelvi jogokra

I. Bevezető gondolatok

A nacionalizmus eszméjének megjelenése, és a romantika irányzata – melynek egyik kedvelt témája volt a nagy közös nemzeti múlt felelevenítése – alapvetően határozta meg a 19. század társadalmi, történelmi és jogtörténeti eseményeit, és ezzel együtt a nemzetiségek-kisebbségek² viszonyát egymáshoz valamint a területi államukhoz.

Térségünkben a nacionalizmus szétrombolta a korábban uralkodó „Hungarus” tudatot, atomizálta a Kárpát-medence népeinek önazonosság tudatát és fokozatosan a század folyamán az egy „Hungarus” tudatból több különálló összetartozás tudattá vált. Ennek keretében minden számottevő nemzetiség saját nemzeti öntudatra ébredt, mely külön összetartozás tudatokban kódolva volt a más nemzetiségekkel szembeni - de leginkább a magyarság, mint „a többi nemzetiséget elnyomó, uralkodó nemzettel” szembeni - ellenséges magatartás. Mindez az évszázad folyamán egyre nagyobb feszültségekhez, majd előbb az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején később pedig az I. világháború idején nyílt konfliktushoz vezetett, amelynek betetőzése szétvetette az Osztrák-Magyar Monarchiát és vele együtt a történelmi Magyarországot.

Jelen korszakbeli határvonalakat jelen sorok írója azért találta sorsdöntőnek, mert egyfelől innen indult a Kárpát-medence népeinek modern nemzetfelfogása, másrészt az I. világháború végéig a Magyar Királyságnak, mint a területén számos nemzeti kisebbséget tudó államnak volt lényeges a nemzetiségi kérdés, ugyanis magyarság nem élt országhatárainkon kívül számottevő lélekszámban. Az I. világháborút követően azonban ezen szerep felcserélődött, a nemzetiségek a korábbihoz képest jelképes lélekszámban maradtak országhatárainkon belül, viszont jelentős több milliós lélekszámú magyar nemzeti kisebbség került határainkon túlra.

II. Nemzetiségek Magyarországon a 18. század végétől az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leveréséig

A nemzeti öntudat ébredése a 18. század folyamán első ízben a kultúrán, az irodalmon keresztül jelentkezett, mégpedig nyelvművelés képében. Az egyes nemzeti nyelveken létrejövő irodalmi művek kapcsán magas szinten kezdték művelni az addig jellemzően csak alacsonyabb társadalmi osztályokban használt nyelvet, és a nyelv kifejezője lett a nemzeti hovatartozásnak, amely különösen abban a korszakban volt jelentős a magyarság számára, amikor is Magyarország a Habsburg Birodalom része volt. Ezáltal a kulturális kérdés egyre inkább politikai-jogi kérdéssé vált. A nemzetiségek, a nemzetiségi jog első komoly súrlódási pontja így, ezáltal a nyelv kérdése lett. Érdekessé teszi a magyar helyzetet, hogy Hazánk esetében, ami akkor a Habsburg Birodalom része volt először az államalkotó magyar nemzetnek kellett kiharcolnia nyelvi jogait a bécsi udvartól, és a

¹ Károli Gáspár Református Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, egyetemi tanársegéd; Független Rendészeti Panasztestület, tanácsadó

² A kisebbség fogalom helyét a nemzetiség váltotta fel a hatályos magyar jogban. Jelen írásban a két fogalmat szinonimként kezeljük. Ld. CSERVÁK Csaba - FARKAS György: Nemzetiségek jogállása az összehasonlító alkotmányjogban, In. (szerk.): CSERVÁK Csaba: Összehasonlító alkotmányjogi tanulmányok. Budapest: Patrocinium Kiadó, 2015., 115-116. p.

később feléledő más a Magyar Királyság területéhez köthető nemzetiségi mozgalmak ennek a harcnak a sikerét – a magyar nyelv hivatalos nyelvvé válását - követően kerültek szembe a magyarsággal nyelvi (később nemzeti kisebbségi) jogaik biztosításáért.

A magyar nyelv a 18. századra egyre inkább háttérbe szorult, a főnemesség elnémetesedett, a hivatali nyelv a latin volt Hazánkban, a magyart alacsonyabb társadalmi rétegek használták, jellemzően parasztok, jobbágyok, irodalmi magyar nyelv nem is létezett ekkoriban. A Mária Terézia által 1760-ban életre hívott Magyar Királyi Nemesi Testőrség keretében magyar nemes ifjak kerültek közvetlenül a királynő udvarába, Bécsbe, ahol találkozhattak az akkori legmodernebb európai eszméáramlatokkal, irodalmi irányzatokkal és a felvilágosodásnak köszönhetően újra felfedezték a magyar nyelvet. Itt kezdődött meg a magyar nyelv kiművelése, a modern magyar nemzeti öntudat kialakulása, innen került ki a magyar irodalom illetve a reformkor és az 1848-49-es forradalom és szabadságharc több magyar nagysága is, mint például Bessenyei György, Kisfaludy Sándor, Görgey Artúr vagy Klapka György.

A nyelvi kérdéssel kapcsolatos első súrlódást II. József 1784-es nyelvrendelete váltotta ki, amely az addig használt nemzetiségi szempontból semlegesnek mondható és évszázadok óta a hivatalos állami érintkezésben használt latin nyelv helyett a németet vezette be. A II. József halálát megelőző 1790-es úgynevezett visszavonó rendelet visszaállította a trónra lépését megelőző 1780-as állapotokat, így a latint, is mint hivatalos nyelvet. Ekkor azonban már nem lehetett visszafordítani az idő kerekét, „a nyelvi szellem kibújt a palackból” A magyar nemesség törekvése innentől kezdve a magyar, mint hivatalos nyelv bevezetése lett. Innentől a reformkor végéig az összes országgyűlésen felmerült a nyelvi kérdés, amely során a latin, német és magyar nyelv konkurált egymással.

A nyelvi kérdés megoldásához vezető első lépcsőfokot az 1791. évi XVI. törvény jelentette, amelyben az uralkodó biztosította a magyar rendeket, hogy idegen nyelvet nem vezet be Magyarországon, illetve hogy a gimnáziumokban, akadémiákon és a magyar egyetemen oktatni fogják a magyar nyelvet annak terjesztése érdekében. Leszögezte ugyanakkor, hogy a hivatali nyelv továbbra is a latin marad.³

A következő lépés az 1792. évi VII. törvény volt, amely visszahivatkozik az 1791. évi XVI. törvényben lefektetett célokra és ennek szellemében Magyarországon a magyar nyelv tanítását kötelező, a kapcsolt részeket, pedig rendkívüli tantárggyá teszi.⁴

Az 1805-ös országgyűlésen újabb előrelépés történt, ugyanis az 1805. évi IV. törvény értelmében a magyar nyelv használatának lehetősége több hivatalos állami fórumon is lehetségessé vált a latin mellett.

³ 1791. évi XVI. törvény: Ő szent felsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használatni; hogy pedig a magyar hazai nyelv jobban terjedjen és csinosodjék, a gymnásiumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, a kik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, vagy a kik azt már tudják, magukat tökéletesíteni kívánják benne, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesezésére; a kormányászéki ügyek pedig most még latin nyelven lesznek tárgyalandók.

⁴ 1792. évi VII. törvény: Az 1791:16. törvénycikkely céljának gyorsabb elérése végett, Ő királyi felsége helyeslésével határozzák a karok és rendek, hogy a magyar nyelv tanítása ez ország határai között ezentul rendes tantárgy legyen, hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendszeren elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják. A kapcsolt részekben pedig maradjon rendkívüli tantárgynak. Azok a külföldiek azonban, a kik a közműveltségi tudományok tanulása végett látogatják a magyar egyetemet, vagy az akadémiákat, és nem szándékoznak valaha ez országban alkalmaztatást nyerni: a magyar nyelv tanulásának kötelezettsége alól mentessenek föl. Arra a kérelemre nézve pedig, mely szerint a királyi helytartó-tanács azon vármegyéknek, melyek magyar nyelven teendik fölterjesztéseiket, ugyanazon ügyekben magyarul válaszoljon: Ő szent felsége kegyelmesen el fogja rendelni, hogy a helytartó-tanács szervezése dolgában munkálkodó bizottság fontolja meg, és a legközelebbi országgyűlés elé terjeszzen véleményes jelentést az iránt, hogy a helytartó-tanács a hozzá magyarul író magyar törvényhatóságoknak, az ország határain belül folyó helyi közigazgatás teendőit illetőleg, az Ő szent felsége által június 22-ikéről a karokhoz és rendekhez intézett kegyelmes rendeletében világosan kifejezett elvekhez képest, miképen válaszolhasson magyar nyelven.

A törvény értelmében a törvényhozó hatalmat érintette, hogy az országgyűlési felterjesztéseket hasábosan két nyelven, latinul és magyarul kellett szerkeszteni.⁵ Az igazságszolgáltató hatalommal kapcsolatosan a törvény kimondta, hogy a törvényszékeken megindult perek esetén magyar nyelven folyjon a per, azonban a Curia, mint legfelsőbb bírói fórum esetében kizárólag latin nyelven hozhatta meg ezentúl is a döntését.⁶ A közigazgatással, a végrehajtó hatalommal kapcsolatosan pedig a törvényhatóságok latin és magyar nyelven fordulhattak a Magyar Királyi Kancelláriához, továbbá a Helytartótanáccsal is magyar nyelven levelezhettek a törvény értelmében.⁷

Megjegyzendő hogy az 1805. évi IV. törvény a magyar nyelv használatát csupán lehetőségként tette lehetővé, tehát semmiféle kötelezettséget nem rótt az ország azon részein fekvő bíróságokra, törvényhatóságokra, ahol egyáltalán nem vagy csak kevéssé beszélték a magyart. Számukra továbbra is lehetőség volt az ország hivatalos nyelvén, latinul folytatni az ügyeiket. Az 1805-ös nyelvtörvény fontossága a magyarság szempontjából álláspontom szerint abban állott, hogy ezzel a jogszabállyal kezdődött meg a magyar nyelv belépése az állami hivatalos szférába, még ha a törvény gyakorlati érvényesülésére évtizedeket kellett várni.

A magyar nyelvi törekvésekkel szemben ekkoriban jelent meg az első ellenhang a Magyar Királyságon belül a horvátok részéről. A horvátok elsősége ezen a téren teljesen indokolható mindannak a tükrében, hogy a horvátok rendelkeztek a történelem során korábban önálló államisággal, majd államuk a Magyar Szent Korona részévé válva lépett közjogi kapcsolatra Magyarországgal.

Más magyarországi nemzetiségek esetén ekkor még számottevő ellenállásról nem beszélhetünk, lévén hogy nemzetiségi mozgalmak csak később szökkentek szárba. Megjegyzendő, hogy a horvátok nem nemzetiségi alapon, hanem közjogi alapon vitatták a magyar nyelv bevezetésének jogosságát-szükségességét. Álláspontjuk szerint Horvátország és Magyarország közjogi viszonya a latin nyelv közös használatán nyugodott. A reformkor előrehaladtával, a magyar nyelv térnyerésével és az illírismus eszméjének hódításával Horvátországban párhuzamosan egyre nagyobb ellenállást váltott ki a nyelvi kérdés a horvát vármegyék küldötteiből az országgyűléseken. Mindezt szemlélteti, hogy az 1843-44-es országgyűlésen a horvát követek, noha tudtak magyarul is csak latinul szólaltak fel, amit aztán magyarul jegyzőkönyveztek, majd pedig egyáltalán nem is jegyzőkönyveztek a latin hozzászólásokat⁸.

A reformkori országgyűlések tovább vitték az 1805-ös nyelvtörvény által megkezdett utat a magyar nyelv hivatalos nyelvvé válásá felé. Az 1830. évi VIII. törvény többek között a Kúriára is kiterjeszti azon rendelkezést, miszerint a magyarul megindult pereket magyarul kell elbírálni, illetve a Helytartótanács levelezését a körlevelek kivételével ugyancsak magyar nyelvűvé teszi.

Az 1836. évi III. törvény kimondta, hogy a törvények latin és magyar szövegezése közül utóbbi a hiteles törvényszöveg, tehát kétség esetén a magyar az irányadó. 1839-ben az országgyűlés megnyitásán az uralkodó köszöntése magyar nyelven történt, amely eltért az akkori szokásoktól és az 1840. évi VI. törvény értelmében feliratok kizárólag magyar nyelven készülnek és a Helytartótanács körlevelei is magyar nyelvűvé váltak.

⁵ 1805. évi IV. törvény 1.§: Hogy már ezen országgyűlésén az Ő szent felsége elé küldendő fölterjesztések, a szavak netalán előforduló kétértelműségének kikerülése végett is, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek.

⁶ Lásd 1805. évi IV. törvény, 3-4.§

⁷ 1805. évi IV. törvény 2.§: Továbbá az ország törvényhatóságainak szabad legyen szintén a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseket hasonlóképen latin s egyszersmind hazai nyelven kiállítaniok.

3.§: Szabadságukban maradjon azonkívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartó-tanáccsal való levelezéseiket hazai magyar nyelven írni, s a törvényszékeken s perekben is a magyar nyelvet használniok.

4. §: A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak azután a magyar királyi helytartó-tanács ugyanazon nyelven válaszoljon; de a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni.

⁸ MIKÓ Imre – Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika Optimum Kiadó 17. p.

A nyelvi harc az 1844. évi II. törvénnyel dőlt el végérvényesen, ugyanis a latint végelegesen kiszorítva ekkor vált a magyar nyelv a Magyar Királyság hivatalos nyelvévé, a közoktatás nyelvévé. Az országgyűléseken innentől kezdve csak magyarul lehetett felszólalni, ami alól a kapcsolt részek képviselői hat év haladékot kaptak. Az állami hivatalos élet más színtereit is teljesen birtokba vette a magyar nyelv. Az 1791. évi XVI. törvénnyel megindult folyamat 1844-re tetőzött be, a nyelvi harcot a magyar nyelv nyerte.

Mindez azonban első ízben az illírismus eszméjét egyre jobban magukévá tevő horvátok, majd később a többi – szlovák, román, szerb – nemzetiségi mozgalom szemében elvetette az feszültség, az ellenségeskedés, a magyarsággal való szembenállás magvait, amely az I. világháborút követően súlyos következményeket vont maga után a magyarságra nézve. Az úgynevezett nyelvi harc megnyerése, a magyar nyelv hivatalossá válása kiemeltté tette a magyar nyelvet a Magyarországon beszélt többi nemzetiségi nyelvvel szemben és megszüntette azt az egyfajta „nyelvegyenlőséget”, amit addig az egyik nemzetiséghez valamint a magyarsághoz sem tartozó latin nyelv hivatalos státusa fenntartott.

1848-ban áprilisi törvényekkel Magyarország a polgári átalakulás útjára lépett, eltörölve a feudális jogi kereteket Magyarországon. Az áprilisi törvények többek között eltörölték a jobbágyságot, az egyházi tized intézményét, az ősiséget, bevezette a közteherviselést, előírta a sajtószabadságot. egyenjogúvá tették a bevett keresztény felekezeteket.

A nemzetiségekkel kapcsolatosan nem született törvény, ugyanis az egy politikai nemzet – a magyar - eszméje érvényesült ekkor. A vezető döntéshozók úgy gondolták, hogy az polgári és politikai szabadságjogok biztosításával kellő szabadságot biztosítanak a nemzetiségek számára, azonban ezen álláspontot a magyar döntéshozásnak egy évvel később felül kellett vizsgálnia, ugyanis mindez már nem volt elegendő a soknemzetiségű Magyarországon a nacionalizmus évszázadának derekán. A Habsburg udvar ezt felismervén és kihasználván a magyarság ellen fordította a nemzetiségeket, amely a szerbek révén a Délvidéken, és a románok révén Erdélyben kötöttek le számottevő magyar erőket, de Jelasics horvát bán tevékenységét is említhetjük.

A magyar állam 1849 nyarán tett lépéseket a nemzetiségek irányába, azonban mindez nem teljesedhetett ki a szabadságharc leverése folytán. Ilyen lépés volt a magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete, az úgynevezett kibékülési terv. Ebben a dokumentumban az erdélyi románok számára többek között széles, előremutató nyelvhasználati⁹, oktatási¹⁰, vallási jogok¹¹ jelentek meg.¹²

Nem sokkal a kibékülési tervet követően a Képviselőház határozatot hozott a nemzetiségek

⁹ A magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete (1849. július 14.) 3. pont: A magyar nyelv diplomatikai használata csak az országgyűlési, a közigazgatási és kormányzati ügyekre terjedvén ki, éspedig annyiban, mennyiben a magyar álladalom fenntartására okvetlenül szükséges; következőleg a községi ügyek a lakosok többségének nyelvén fognak kezelhetni.

4. pont: Tiszta román megyékben és hatóságokban, vagy pedig ott, hol a többséget a román ajkúak teszik, a tanácskozások szintűgy román, mint magyar nyelven tartathatnak; nemkülönbén a jegyzőkönyv is mind a két nyelvben szerkesztendő. Az országgyűléssel, kormánnyal és a hatóságokkal a levelezések magyarul történnek, kivéven azon közléseket, melyek oly törvényhatóságok között váltatnak, hol mind a két nyelv használtatik hivatalosan; ez esetben a levelezés román nyelven is eszközöltethetik.

14. pont: Azon községekben, hol a román nyelv túlnyomó, a nemzetőrök román nyelven fognak vezényeltetni.

¹⁰ A magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete (1849. július 14.) 5. pont: Minden, a románok számára már létező vagy azok számára az álladalom által jövőre alapítandó tanodákban az oktatási nyelv román leend.

¹¹ A magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete (1849. július 14.) 9. pont A görög szertartásúak részére a nyilvános oktatási minisztériumnál egy román szertartásúakból állandó külön osztály állíttatik fel.

12. pont: A budapesti egyetemnél számukra külön hittani kar fog felállíttatni.

¹² Érdemes összevetni a több mint 150 évvel ezelőtti erdélyi szabályozást Románia hatályos jogi szabályozásával. Ehhez részletesebben lásd: MÓRÉ Sándor: Románia uniós csatlakozásának hatása az ország emberi jogvédelmi rendszerére, különös tekintettel a romániai magyarok helyzetére, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, 2013.

jogairól, amely leginkább a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatát szabályozta. A határozat lényege abban állt, hogy a magyar nyelv a legfelső szinteken, országos közigazgatási, törvénykezési és hadügyi tárgykörökben volt kizárólagosan használatos¹³, az alacsonyabb szinteken viszont teret engedtek a nemzeti kisebbségek nyelveinek. A határozat nyelvhasználati jogokat biztosított többek között a közigazgatásban¹⁴, az igazságszolgáltatásban¹⁵ és az oktatásban.¹⁶

III. Nemzetiségek Magyarországon a 19. század közepétől az I. világháború végéig

A forradalom és szabadságharc leverését követően Magyarországot központilag Bécsből kormányozták, az Országgyűlést nem hívták össze és többnyire az osztrák jogszabályokat – mint például az osztrák polgári törvénykönyvet - vezették be Hazánkban. A nemzetiségi kérdés több mint egy évtizedig nem került napirendre.

1861-ben hívták újra össze az Országgyűlést, amelyet az uralkodó nem sokkal később fel is oszlatott. Ezen az országgyűlésen született egy jelentés a Képviselőház Nemzetiségi Bizottmányától a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozóan, amelynek vezérfonala az 1849-es nemzetiségi határozatot követte, tehát központi, országos szintű törvénykezési és ügykezelési nyelvként a magyart határozta meg, alacsonyabb szintű közigazgatásban pedig lehetővé tette a nemzetiségi nyelvek használatát.

1867 lényeges dátumként vonult be a magyar közjog történetébe, mint a kiegyezés éve. Külpolitikai okoknak is köszönhetően – mint a Habsburgok itáliai területvesztése, 1866-os poroszoktól elszenvedett veresége – a birodalom kénytelen volt új közjogi alapokra helyezni berendezkedését. Létrejött a dualista Osztrák-Magyar Monarchia, amely jogilag két mellérendelt társállamból - Ausztriából és Magyarországból - állt, és amelyek a külügy, a hadügy és a pénzügy kivételével egymástól függetlenek voltak, valamint közös uralkodóval rendelkeztek.

A nemzetiségi jog szempontjából azonban a kiegyezést követő 1868-as év bírt kiemelkedő jelentőséggel, ugyanis ekkor fogadták el az Eötvös József fémjelezte nemzetiségekről szóló 1868. évi XLIV. törvényt, amely nemzetközi összehasonlításban is rendkívül előremutató jogszabály volt. Ugyancsak 1868-ban, az 1868. évi XXX. törvénnyel valósult meg a magyar-horvát kiegyezés, amely Horvát-Szlavónország közjogi viszonyát rendezte a Magyar Királyságon belül, a horvát nemzet politikai jogait biztosítva.

Az 1868. évi XXX. törvény kimondta, hogy Horvátország és Magyarország egy államközösséget képez, mind az Osztrák-Magyar Monarchia más államai, mind a külföldi államok felé. Horvátország területén a hivatalos nyelv a horvát lett, saját országgyűléssel (Szábor) és kormányzattal rendelkeztek, amely utóbbi élén a bán állt. Horvátország autonómiát élvezett belügyeiben, igazságügyben illetve vallás és közoktatásügyben. A többi ügynevezett közös ügy a Magyar Országgyűlés, a magyar kormányzat hatásköre maradt. A Magyar Országgyűlés mindkét kamarájába küldhettek képviselőket a horvátok, akiknek joguk volt horvátul felszólalni. A bánt a

¹³ A Képviselőház határozata a nemzetiségek jogairól (Szeged, 1849. július 28.) 2. pont: Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadiügyekben mint diplomatikai nyelv a magyar használtván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik.

¹⁴ A Képviselőház határozata a nemzetiségek jogairól (Szeged, 1849. július 28.) 3. pont: A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetettetni, mely szabad választás szerint megállapítatik.

4. pont: A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mind az ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

¹⁵ A Képviselőház határozata a nemzetiségek jogairól (Szeged, 1849. július 28.) 5. pont: Ha az esküdtszék vagy első bíróságú törvényszékeknel a szóbeli eljárás behozatik, a 4. pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

¹⁶ A Képviselőház határozata a nemzetiségek jogairól (Szeged, 1849. július 28.) 7. pont: Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.

magyar miniszterelnök javaslatára és ellenjegyzése mellett a király nevezte ki. A törvény területi kérdésekben is határozott, elismerte a Szlavón országra vonatkozó horvát igényt, és Horvátország részévé vált a területet azonban ezen a téren bőven maradt rendezni való kérdés. Fiume kérdését 1870-ben rendezték mégpedig, hogy Fiume vármegye Horvátország részévé vált, Fiume város pedig közvetlenül a Magyar Szent Koronához csatolt külön test – corpus separatum lett, amelynek élén a magyar kormánynak alárendelt kormányzó állt. Dalmácia helyzetét a dualizmus alatt nem sikerült megoldani, az 1868. évi XXX. törvény elismerte a horvátok igényét erre a területre, és ez a terület közjogilag a Magyar Szent Koronához tartozott, azonban közigazgatásilag az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnéséig a birodalom osztrák feléhez tartozott.¹⁷

Összességében megállapíthatjuk, hogy még mai mércével is széles és előremutató autonómiát biztosított a Magyarország Horvát-Szlavónország számára, amely azonban a 20. század elejére a nacionalizmus mind erősebb előretörése idejére már nem lett elegendő a horvátok számára. Talán a történelem ironiája volt, hogy Horvátország a délszláv nacionalizmus hevében létrehozott egyesült délszláv állam, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban, majd Jugoszlávián belül sem élvezett relevánsan jelentősebb autonómiát, mint amit a Magyar Királyság biztosított számára. A magyar dominanciájú államalakulatból egy szerb dominanciájú államalakulat keretei közé sodródtak.

Az 1868. évi XLIV. törvény határozta meg a Magyar Királyság területén élő számos nemzeti kisebbség nemzetiségi jogait. A törvény nem biztosított politikai jogokat vagy autonómiát a magyarországi nemzetiségek számára.¹⁸

Hivatalos nyelvként, az Országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelveként a magyart határozta meg, azonban lehetővé tette a nemzetiségi nyelvhasználatot a törvényhatóságokon, azzal a megkötéssel, hogy a kormány felé intézett hivatalos iratok, illetve a belső ügyirat kezelés tekintetében legalább a kétnyelvű hasábos magyar és nemzetiségi nyelven történő szerkesztést követelte meg.¹⁹

A törvényhatósági tisztviselőktől megkövetelte, hogy lehetőség szerint az illetékességi területükön beszélt nyelvet használjanak hivatalos érintkezéskor²⁰, ami álláspontunk szerint ma is figyelemreméltó rendelkezésnek számít. Az igazságszolgáltatás területén is lehetővé tette a törvény a nemzetiségi nyelv használatát azon esetben, amikor a fél ügyvéd nélkül jár el. Egyebekben a bíróságok hivatalos nyelve a magyar volt. Mindezen túl az oktatás területén is lehetővé tette a nemzetiségek számára a saját nyelvi oktatást.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségi törvény széles nyelvhasználati jogokat biztosított az oktatás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás területén a nemzetiségeknek, de a nemzetiségek politikai jogainak, autonómiájának biztosításától elzárkózott.

A 19. század végére egyes nemzetiségek politikai pártokat alapítottak és igyekeztek

¹⁷ A magyar-horvát kiegyezés közjogi kereteiről lásd részletesebben: MEZEY Barna: Magyar alkotmánytörténet Osiris Kiadó 148. p.

¹⁸ Megjegyzendő, hogy az elismert nemzetiségek köre, hogy mely csoportok számíthatnak nemzetiségnek, még napjainkban is viták tárgyát képezhetik. Az esetleges egyéb nemzeti kisebbségek lehetőségéről lásd: CSERVÁK Csaba Népek, nemzetiségek, kisebbségek. Jogelméleti Szemle. 2014/3. szám, 56. p.

¹⁹ 1868. évi XLIV. törvény 4. §: A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják amellyel hasábosán még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak. Egymásközi irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, amely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyvei vitélére elfogadtatott.

5. §: A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de amennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra, vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna; az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkívánják: jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők.

²⁰ 1868. évi XLIV. törvény 6. §: A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.

mandátumokat szerezni az Országgyűlésben, képviselve nemzeti érdekeiket. Az 1906-os választásokat követően 16 román, 7 szlovák és 3 szerb képviselő jutott be a parlamentbe, akiknek követeléseit a Magyar Kormány elvetette és őket, az ő izgató tevékenységüket tette felelőssé, amiért nemzetiségi törvény rendelkezései nem kerültek maradéktalanul végrehajtásra.²¹

A parlament kapcsán fontos kiemelni, hogy a 19. század nyelvhasználati harcainak egyik kiemelkedően fontos színtere volt az Országgyűlés. Míg a reformkori Országgyűlések elsősorban a magyar nyelv hivatalosság válásáért folytatott küzdelem, addig a dualizmus kori parlament esetén a magyarországi nemzetiségek nyelvhasználati és oktatási jogaikért folytatott harc került előtérbe a nyelvi jogok kapcsán. Ennek indoka véleményünk szerint nem csak abban rejlett, hogy az Országgyűlés – mint a törvényhozó hatalom letéteményese – rendelkezik a jogalkotás képességével, hanem egyfajta szimbolikus terepként is szolgált, mivel a parlamenti ülésen történő felszólalás a hivatalos nyelvhasználat talán legmagasabb szinten történő megnyilvánulása.²² Mindez összeköti a nyelvhasználati kérdéseket a nemzetiségi parlamenti képviselet tárgykörével, melyek közül előbbi alapjogi utóbbi államszervezeti kérdésnek tekinthető.²³

A nemzetiségi törvény gyakorlati érvényesülését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy nacionalizmus fellángolása nem csak a nemzetiségekre volt jellemző ebben az időben, hanem a magyarságra is, amely folytán a nemzetiségi törvény betűje nem minden esetben érvényesült teljes mértékben, és a század második felében az oktatás területén is megfigyelhető volt a magyar nyelv egyre inkább előtérbe helyezése, ami azonban semmiképp sem tekinthető annak a durva igazságtalan terjeszkedésnek, mint amilyenek beállították az akkor magyarországi nemzetiségeket.

Mindenek alátámasztására elegendő alapul vennünk az I. világháborút – s így a jelen írásban vizsgált korszakot – lezáró párizs-környéki békerendszer kisebbségekre vonatkozó előírásait, melyek visszalépésként értékelhetők az 1868-as nemzetiségi törvény alapján biztosított nyelvhasználati jogosítványokhoz képest.

A népszövetségi kisebbségvédelmi rendszer legfontosabb első pillérébe a vesztes államokkal kötött békeszerződések, illetve a nyertes vagy újonnan alakult államokkal kötött szerződések tartoztak. Ezen szerződések nagyságrendileg azonosan határozták meg a kisebbségek jogait (más kérdés, hogy a nyertes államok többsége nem tartotta be ezen szerződéseket, melyet a Népszövetség eljárási rendje is „segített”). A Hazánkkal kötött békeszerződés értelmében - mely a magyarországi kisebbségek védelmét hivatott szolgálni - magyar állampolgár nyelvhasználati nem korlátozható a magánéletben, üzleti forgalomban, vallásban sajtóban, továbbá az igazságszolgáltatásban a nem magyar nyelvű magyar állampolgárok számára megfelelő könnyítéseket kell alkalmazni²⁴.

Láthatjuk tehát, hogy a népszövetségi általános első pillér lényegesen általánosabb, szűkebb jogokat garantált a kisebbségi nyelvhasználat terén. Megjegyzendő, hogy léteztek a Népszövetség kisebbségvédelmi rendszerében egyes speciális szerződések államok között, melyek biztosíthattak többletjogokat, mint például az 1920-as brünni szerződés, amely Ausztria és Csehszlovákia között

²¹ BINDORFFER Györgyi – Kisebbség, politika, kisebbségpolitika – Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon Gondolat Kiadó-MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011. 50. p.

²² A törvényhozó hatalmat illetően részletesebben lásd: CSERVÁK Csaba: Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben. Szeged, Védés éve: 2010. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2010., 120. p. A törvényhozó hatalomban felmerülő nemzetiségi kedvezményekről részletesebben lásd: CSERVÁK Csaba: Választási rendszerek – és az új magyar megoldás. RIXER Ádám (szerk.) Állam és közösség: Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 290-291. p.

²³ A nemzetiségi parlamenti képviseletről részletesebben lásd: MÓRÉ Sándor: A nemzetiségek országgyűlési képviseletének egyes kérdései Magyarországon; Magyar jog 2015/10. szám 584. p.

²⁴ 1921. évi XXXIII. törvény 3. § VI. cím 58. cikk: „Egyetlen magyar állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken. A Magyar Kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem magyar nyelvű magyar állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítéseket fognak részesülni”.

állampolgársági és kisebbségi oktatási kérdéseket szabályozott.²⁵

IV. Összegzés

Végszóként, jelen írás összegzéseként fontos kiemelnünk, hogy a magyarságnak a 19. század elején meg kellett vívnia a saját nemzetiségi-nyelvi harcát a Habsburg Birodalmon belül, annak ellenére, hogy alkotmányos szempontból önálló állam volt. Ezt követően a század második felétől egészen más szerepbe került a magyarság politikai-közjogi értelemben, és ezzel megváltozott a magyar és a Magyarország területén beszélt egyéb nemzetiségi nyelvek viszonya is. Álláspontunk szerint azonban kijelenthető, hogy a nemzetiségi jogok terén, különösen a nyelvhasználatot illetően Magyarország a korszak átlagos mértéket túlszárnyalva biztosította a nemzetiségek jogait, különösen mindannak a tükrében, ahogy az újonnan létrejött, megnövekedett államok kezelték és szabályozták a magyar nemzetiség jogait, anyanyelv-használatát az I. világháborút követően.

²⁵ SZALAYNÉ Sándor Erzsébet - A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században Gondolat kiadói kör Budapest 2003. 83-84. p.